

Василь КАТОЛА

*магістрант спеціальності «Журналістика»
Науковий керівник – Наталія ПОПЛАВСЬКА
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

УДК 82.091 : 070] (477/430)

**ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА
УКРАЇНСЬКОЇ САТИРИЧНОЇ ЗОБРАЖАЛЬНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ
НА ТЕМУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
(за матеріалами інтернет-ресурсів)**

У статті окреслено специфіку сатиричних зображальних публікацій на тему російської агресії як складової інтернет-дискурсу, визначено основні стилістичні прийоми і об'єкти сатиричного зображення у онлайн-виданнях «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» і соціальній мережі Facebook.

Ключові слова: сатирична зображальна публіцистика, карикатура, плакат, фотоколаж, сатира, інформаційна війна, візуальний образ.

Вступ. Стрімкий розвиток у XXI ст. технологій, зокрема комунікаційних, залучає усе населення планети до нової системи суспільної організації, що, за трактуванням М. Мак-Люена, можна охарактеризувати як «глобальне село» [6, с. 27]. Визначальною рисою цього процесу є зростання ролі інформації в усіх аспектах суспільного життя: політичному, економічному, культурному, науковому тощо. Це дає підставу дослідникам розглядати сучасне суспільство в рамках не постіндустріального типу розвитку, а нового – інформаційного.

Відомий дослідник комунікаційних процесів Г. Почепцов зауважує, що сучасне суспільство вийшло на складніший етап своєї організації, тому для успішного функціонування вимагає більш досконалих процесів координації, які серйозніше опираються на інформаційні процеси [7]. Така модель стосунків сприяє зростанню популярності соціальних мереж та інтернет-ЗМІ.

Із стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій з'являються нові можливості для різних маніпуляцій. По-перше, завдяки інтернету зникають територіальні кордони поширення інформації. По-друге, потрібно звернути увагу на соціальні мережі, які стали альтернативою «живого» суспільства, перевівши спілкування між індивідами в онлайн-середовище, де кожна запропонована думка отримує реакцію з боку інших. По-третє, цифрові технології дозволяють поєднувати різні види інформації: текстову, звукову, візуальну, здійснюючи таким чином комплексний вплив на адресата, який може мати не лише яскраво виражений, але й латентний характер. Дослідники комунікаційних процесів використовують термін «інформаційна війна», що є однією з форм інформаційного протиборства, комплекс заходів щодо інформаційного впливу на масову свідомість для зміни поведінки людей і нав'язування їм цілей, які не відповідають їхнім інтересам, а також, природно, захист від подібних впливів [2, с. 7]. Можна виділити п'ять складових частин інформаційної війни: технологічна, культурна, психологічна, інтелектуальна та економічна [4, с. 38]. Психологічний вплив або

інформаційно-психологічна війна є визначальною стосовно впливу на масову свідомість та поведінку. Виходячи з основних цілей, у її рамках може відбуватися нарощування інформації в інформаційному просторі. З іншого боку, успішні її результати мають сильний психологічний вплив на супротивника і змінюють його поведінку.

При розгляді специфіки ведення інформаційної війни постає питання щодо засобів адекватної реакції і протидії агресивній політиці в інформаційній сфері. Важливим у цьому контексті є розгляд механізмів інформаційно-психологічного захисту населення від інформаційних атак держави-агресора. Дослідники виділяють ряд таких засобів, серед яких – сатиричну зображальну публіцистику, що є своєрідним елементом контр-пропагандистських заходів, спрямованих на населення держави. Сьогодні візуальна інформація становить особливий інтерес, оскільки виражена у формі зображень та ілюстрацій сатиричного характеру. Основним її системоутвірним фактором є елемент сатири – художній прийом, що ґрунтується на дошкульному висміюванні недоліків, хиб, негативних явищ дійсності [1, с. 1104]. До цих жанрів зараховують твори, які мають свої унікальні критерії (наочного зображення), що дають підстави для їх виокремлення у системі зображальної сатиричної публіцистики. Сьогодні у пресі та онлайн-виданнях серед цих жанрів найчастіше можна побачити карикатуру, сатиричний плакат, фотоколаж (або його сленгова назва – «фотожаба»).

Мета статті – визначити на прикладі онлайн-видань «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» та соціальної мережі Facebook специфічні особливості сатиричної зображальної публіцистики на тему російсько-українського конфлікту.

Для досягнення зазначеної мети було виконано конкретні **завдання**:

- окреслити типологічні ознаки жанрів сатиричної зображальної публіцистики;
- дослідити комунікаційні можливості сатиричної зображальної публіцистики в мережі інтернет як складової інформаційно-психологічного опору інформаційній агресії з боку Росії;
- здійснити семантико-функціональний аналіз карикатур, фотоколлажів і плакатів, представлених на сайтах онлайн-видань «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» та у Facebook.

Виклад основного матеріалу. Зображальні сатиричні жанри на інтернет-ресурсах є дієвими засобами привернення уваги, оскільки їх оригінальність і гострота здатні викликати у реципієнта емоційну реакцію. Варто згадати про такі риси національної ментальності, як оптимізм і почуття гумору, що виразно виявляються в складних життєвих ситуаціях і є своєрідними нейтралізаторами негативного емоційного впливу. В цьому контексті варто виокремити сатиричну зображальну публіцистику на тему російсько-українського конфлікту, яка є особливим виявом психологічної протидії, реакцією громадянського суспільства на агресивну інформаційну політику сусідньої держави. Зважаючи на теоретичні дослідження, маємо підстави розглядати цей сегмент публіцистики як структурний компонент у системі засобів інформаційної зброї, яку розділяють на два основних класи:

1) інформаційно-технічна зброя, що впливає на інформаційні ресурси, інформаційну інфраструктуру збройних сил, держави в цілому;

2) інформаційно-психологічна зброя, що впливає на морально-психологічний стан людини, соціальних та інших груп населення, суспільства в цілому [3, с. 110]. Саме до цього класу відносимо засоби емоційно-психологічного впливу, зокрема сатиричну публіцистику.

Серед платформ, де сатиричні зображальні жанри представлені найвиразніше, виділяємо онлайн-видання «Радіо Свобода», «Цензор.Нет» та найпопулярнішу соціальну мережу Facebook. Розглядаючи сатиричну зображальну публіцистику як один з елементів протидії в умовах інформаційної війни, потрібно звернути увагу на деякі її особливості:

1. Соціальна ініціатива і спрямованість на аудиторію всередині держави. Сатиричну інтерпретацію актуальних подій, пов'язаних із конфліктом між Російською Федерацією і Україною, що знаходить своє відображення у формі карикатур, плакатів,

фотоколлажів, здійснюють як професійні художники, публіцисти, так і невідомі автори-аматори, активісти. Публікації поширюють на українських інтернет-ресурсах з метою доставлення повідомлення до пересічного користувача.

2. *Відсутність цензури.* Інтернет, а особливо соціальні мережі, на відміну від преси чи телебачення, є середовищем, де може бути розміщений контент будь-якого змісту. Відповідно кожен демонструє своє бачення ситуації так, як вважає за потрібне, не обмежуючись правилами етики, що, з одного боку, може викликати обурення, а з іншого – додає більшої експресивності зображальним матеріалам.

3. *Оперативність.* Кожна резонансна подія чи інформація після її поширення в медіа отримує миттєву реакцію з боку художників-карикуристів чи інтернет-користувачів у вигляді сатиричного зображення.

4. *Масовість і необмеженість доступу,* що реалізується завдяки можливостям інтернету. Іноді окремі публікації завдяки тиражуванню викликають резонанс у суспільстві і можуть впливати на певні політичні рішення.

Комунікативна мета сатиричної зображальної публіцистики на тему російської агресії полягає в опосередкованій передачі через інтернет-ресурс – популярні серед аудиторії онлайн-видання «Радіо Свобода», «Цензор.Нет» та соціальну мережу Facebook – авторської інтерпретації актуального факту. Інтернет-середовище сприяє оперативному і масовому поширенню повідомлень і надає процесу комунікації більшої інтерактивності завдяки можливостям коментування, редагування, збереження і поширення.

Найпопулярнішим жанром, що порушує тему російської агресії, є **політична карикатура**, яка втримує увагу читачів, налаштовує їх на певний аналіз побаченого, спонукає робити висновки [8, с. 346]. Об'єктами сатиричного зображення виступають політичні діячі РФ, керівники ЛНР/ДНР, інші особи. Як зазначає В. Магнітова, всі сатиричні твори об'єднує одне завдання – «нищівне висміювання» небажаного явища, принципово одностороннє. У такому випадку сатира виступає також естетичною зброєю, явищем аналітичним й ідеологічним, тому що несприйняття завжди відштовхується від головного ідеалу [5]. Здебільшого причиною появи того чи іншого сатиричного зображення є інформаційний привід, подія, висловлювання, які привернули увагу преси і більшою чи меншою мірою стосуються України. Хоча іноді будь-який факт у ЗМІ, пов'язаний із зовнішнім ворогом, стає підставою для його комічної інтерпретації.

Найбільше зразків сатиричної зображальної публіцистики на тему російської агресивної політики опубліковано на сайті видання «Цензор.Нет». Наприклад, одна з карикатур на сайті стосується висловлювання В. Путіна про те, що військові, які захопили військові частини в Криму, не є росіянами, а таку уніформу можна купити в будь-якому магазині бойового спорядження. Неправду російського президента карикатурист відтворив за допомогою порівняння з персонажами фільму «Зоряні війни»: Путін в образі Дарта Вейдера вказує на штурмовика, говорячи: «Ви можете таку форму купити у будь-якому магазині». Авторська рефлексія на відомий факт звертає увагу на сміховинність аргументації російського президента. Несподіване порівняння з відомими образами посилює комічний ефект карикатури.

Один з плакатів, опублікованих на сторінці «Укри» у мережі Facebook (грудень 2014 р.), містить закодований у графічній формі подвійний зміст. На червоному тлі привертає увагу силует обстріляної вежі Донецького аеропорту білого кольору з українським прапором на верхівці. З одного боку, від силуету бачимо нижчий стовпець і два стовпці різного розміру, з іншого – від умовної вежі. Зрозуміло, що ці прямокутники імітують архітектурні споруди, але якщо уважніше подивитись на малюнок, можна помітити, що розташування фігур утворюють схематичний жест руки із піднятим вгору середнім пальцем, вербальним аналогом якого є лайка чи вимога відстати, дати спокій (англ. «fuck off»). Під зображенням напис – «С Новым годом, Вова». За допомогою плакатної графіки автор демонструє стійкість і незламність захисників

Донецького аеропорту, а також передає «вітання» російському президенту, акцентуючи на тому, що його плани не вдасться реалізувати.

В одному з фотоколажів, опублікованих на зазначеній сторінці, бачимо влучне порівняння винуватців агресії на Сході України з героями відомого фільму. За основу взято постер американської стрічки «Безславні виродки», у якому автор колажу замість облич акторів вставив портрети лідерів бойовиків, а також російського президента, прем'єра та міністра закордонних справ. Крім назви картини, присутній сатиричний підпис російською: «Від творців Будапешта – 1956, Празької весни – 1968, бійні у Вільнюсі – 1991, Грузинського гамбіту – 2008; Прокат в Україні з весни 2014 р.». Наведений текст підсилює асоціації візуального образу і вказує на загарбницьку політику Російської Федерації, яка продовжує традиції радянського періоду.

На сайті «Радіо Свобода» в одній із карикатур О. Кустовського Путіна зображено в образі чорта з головою у вигляді націленого револьвера; в руках – гілки з цвітом; на задньому плані – мур із написом «весна». Ця робота – інтерпретація поширеної у 2014 р. ідеї «Російської весни», так називали події у східних регіонах України російські медіа. Інший малюнок, відверто сатиричного змісту, показує Путіна у вигляді обдертого kota, підкреслюючи його становище на міжнародній арені. Не залишаються поза увагою й інші учасники військової та інформаційної агресії Росії проти України. Наприклад, патріарх Кирил постає в образі сарани, а бойовиків ЛНР/ДНР часто зображають мавпами.

У семантичному плані зображення у жанрах карикатури, сатиричного плакату та фотоколажу використовують відомі впізнавані образи і символи, інтерпретуючи їх відповідно до ситуації, намагаються акцентувати на вадах і недоліках зображуваних осіб чи явищ, звертають увагу на відсутність здорового глузду у діях осіб чи суспільства. Для досягнення бажаного ефекту автори таких публікацій використовують художні та стилістичні прийоми: метафору, гіперболу, каламбур, алюзії тощо. Головними об'єктами сатиричних зображень є російські політики та відомі особи.

За результатами контент-аналізу було встановлено, що на розглянутих інтернет-ресурсах найбільше публікацій висміюють постать російського президента як втілення найбільшого зла, головного ворога України. Можна говорити про застосування художнього прийому дегуманізації, що полягає у позбавленні особи притаманних людських ознак, через візуальне ототожнення її з образами, що в свідомості пов'язані з негативними асоціаціями. Часто у карикатурах можна впізнати російських політиків та інших діячів у образах тварин, комах, предметів. У ілюстраціях, які висміюють політику РФ та ментальність російського суспільства, автори використовують образи-символи (злий ведмідь, двоголовий орел, кольори російського прапора), що створюють лаконічну сатиричну картину. Серед популярних об'єктів зображення також можна виділити бойовиків окупованих територій Донбасу, діячів російської церкви та пропаганди. У підготовці фотоколажів та «фотожаб» автори найчастіше використовують монтажний прийом візуальної метафори, що полягає у накладанні одного контексту на інший, не пов'язаний з першим, внаслідок чого створюється комічна картина і виникає новий зміст. Також популярним способом комічного представлення є накладання підписів на оригінальні фото, що імітують висловлювання зображених осіб, при цьому виникає візуальна анекдотична ілюстрація.

Висновки. Безперечно, мотивуючим фактором створення сатиричного зображення на важливу суспільно-політичну тему для автора є досягнення певного ефекту. Матеріали, втілені у жанрах зображальної публіцистики, які поширюють на сайтах «Цензор.Нет», «Радіо Свобода» та у Facebook, мають на меті привернути увагу користувачів до певних аспектів агресивної політики Росії щодо України. При цьому застосовується не звичайний спосіб відображення реальності, притаманний документальній фотографії, а спосіб художньої інтерпретації факту чи події. Звичайно, можна стверджувати, що однією із гносеологічних функцій такого комунікативного акту є масова рефлексія, оскільки відображення активізує мисленнєві процеси, уяву, задіює

знання та досвід реципієнта, від чого залежить правильне декодування закладеної у зображенні інформації.

Отже, сатирична зображальна публіцистика є вираженням своєрідної сміхової культури народу, яка в громадському житті постає виявом його внутрішнього опору негативному інформаційному впливу. Розглядаючи сатиричну зображальну публіцистику як один з інструментів інформаційно-психологічної боротьби в інформаційній війні, можна зробити висновок про те, що це унікальне явище у вітчизняному інформаційному просторі відіграє важливу роль у підтриманні емоційно-психологічної стійкості суспільства, спрямоване на перешкоджання маніпулятивним впливам з боку ворожої сторони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання : монографія [Електронний ресурс] / В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, Д. В. Ланде. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 164 с. – Режим доступу : <http://dwl.kiev.ua/art/gdl/gdl.pdf>.
3. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навч. посібник [Електронний ресурс] / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с. – Режим доступу : http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1350_59375830.pdf.
4. Лук'янов А. Сценарії інформаційної війни / А. Лук'янов, О. Март'янов // Політика і час : суспільно-політичний журнал, 2005. – № 9–10. – С. 36–40.
5. Магнітова В. Г. Сатира как оружие [Електронний ресурс] / В. Г. Магнітова. – Режим доступу : <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001a/00120043.htm>.
6. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры [Електронний ресурс] / М. Мак-Люэн ; пер. с. англ. А. Юдина. – К. : Ника Центр, 2003. – 206 с. – Режим доступу : http://yanko.lib.ru/books/cultur/mcluhan=galaktika_gutenberg=ann.htm.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер» – 2001. – 656 с. – Режим доступу : <http://socioem.ge/downloads/komunikaciisteoria/pochepcov%20teoria%20komunikacii.pdf>.
8. Яцимирська М. Візуальні тексти в соціальних мережах (рефлексії, концепти, емоції) / М. Яцимирська [Електронний ресурс] // Вісник Львівського університету. Сер.: Журналістика. – 2015. – Вип. 40. – С. 342-350. – Режим доступу : publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/5819/5831.

Василий Катола

Жанровая специфика украинской сатирической изобразительной публицистики на тему российской агрессии (по материалам интернет-ресурсов)

В статье обозначена специфика сатирических изобразительных публикаций на тему российской агрессии как составляющей интернет-дискурса, определены основные стилистические приемы и объекты сатирического изображения в онлайн-изданиях «Цензор.Нет», «Радио Свобода» и социальной сети Facebook.

Ключевые слова: сатирическая изобразительная публицистика, карикатура, плакат, фотоколлаж, сатира, информационная война, визуальный образ.

Vasyl Katola

Genre Specificity of Ukrainian Satirical Visual Publicism on the Topic of Russian Aggression (by the materials of Internet resources)

The article defines the specifics of satirical visual publications on the topic of Russian aggression as a component of Internet discourse, defines the main stylistic techniques and objects of satirical images in the online media «Censor.Net», «Radio Svoboda» and the social network Facebook.

Keywords: satirical visual journalism, caricature, poster, photo collage, satire, information war, visual image.